

ANNALES

Anali za istrske in mediteranske študije
Annali di Studi istriani e mediterranee
Annals for Istrian and Mediterranean Studies
Series Historia et Sociologia, 33, 2023, 2

ANNALES

**Anali za istrske in mediteranske študije
Annali di Studi istriani e mediterraneei
Annals for Istrian and Mediterranean Studies**

Series Historia et Sociologia, 33, 2023, 2

ISSN 1408-5348
e-ISSN 2591-1775

UDK 009

Letnik 33, leto 2023, številka 2

**UREDNIŠKI ODBOR/
COMITATO DI REDAZIONE/
BOARD OF EDITORS:**

Roderick Bailey (UK), Simona Bergoč, Furio Bianco (IT), Alexander Cherkasov (RUS), Lucija Čok, Lovorka Čoralčić (HR), Darko Darovec, Devan Jagodic (IT), Vesna Mikolič, Luciano Monzali (IT), Aleksej Kalc, Avgust Lešnik, John Martin (USA), Robert Matijašić (HR), Darja Mihelič, Edward Muir (USA), Vojislav Pavlović (SRB), Peter Pirker (AUT), Claudio Povoło (IT), Marijan Premovič (ME), Andrej Rahten, Vida Rožac Darovec, Mateja Sedmak, Lenart Škof, Marta Verginella, Špela Verovšek, Tomislav Vignjevič, Paolo Wulzer (IT), Salvator Žitko

**Glavni urednik/Redattore capo/
Editor in chief:**

Darko Darovec

**Odgovorni urednik/Redattore
responsabile/Responsible Editor:**

Salvator Žitko

Uredniki/Redattori/Editors:

Urška Lampe, Boštjan Udovič, Gorazd Bajc, Veronika Kos

Prevajalka/Traduttrice/Translator:

Petra Berlot (it.)

**Oblikovalec/Progetto grafico/
Graphic design:**

Dušan Podgornik, Darko Darovec

Tisk/Stampa/Print:

Založništvo PADRE d.o.o.

Založnika/Editori/Published by:

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Koper / Società storica del Litorale - Capodistria® / Inštitut IRRIS za raziskave, razvoj in strategije družbe, kulture in okolja / Institute IRRIS for Research, Development and Strategies of Society, Culture and Environment / Istituto IRRIS di ricerca, sviluppo e strategie della società, cultura e ambiente®

**Sedež uredništva/Sede della redazione/
Address of Editorial Board:**

SI-6000 Koper/Capodistria, Garibaldijeva/Via Garibaldi 18
e-mail: annaleszdjp@gmail.com, **internet:** https://zdjp.si

Redakcija te številke je bila zaključena 30. 6. 2023.

**Sofinancirajo/Supporto finanziario/
Financially supported by:**

Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS), Mestna občina Koper

Annales - Series Historia et Sociologia izhaja štirikrat letno.

Maloprodajna cena tega zvezka je 11 EUR.

Naklada/Tiratura/Circulation: 300 izvodov/copie/copies

Revija Annales, Series Historia et Sociologia je vključena v naslednje podatkovne baze / La rivista Annales, Series Historia et Sociologia è inserita nei seguenti data base / Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in: Clarivate Analytics (USA): Arts and Humanities Citation Index (A&HCI) in/and Current Contents / Arts & Humanities; IBZ, Internationale Bibliographie der Zeitschriftenliteratur (GER); Sociological Abstracts (USA); Referativnyi Zhurnal Viniti (RUS); European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS); Elsevier B. V.: SCOPUS (NL); Directory of Open Access Journals (DOAJ).

To delo je objavljeno pod licenco / Quest'opera è distribuita con Licenza / This work is licensed under a Creative Commons BY-NC 4.0.

Navodila avtorjem in vsi članki v barvni verziji so prosto dostopni na spletni strani: <https://zdjp.si>.
Le norme redazionali e tutti gli articoli nella versione a colori sono disponibili gratuitamente sul sito: <https://zdjp.si/it/>.
The submission guidelines and all articles are freely available in color via website <https://zdjp.si/en/>.

VSEBINA / INDICE GENERALE / CONTENTS

Salvator Žitko: Problematika odtujevanja premične kulturne dediščine istrskega prostora s poudarkom na Piranu v letih 1940–1954 215
La problematica dell'alienazione del patrimonio culturale mobile della regione Istriana, con particolare riguardo a Pirano negli anni tra il 1940 e 1954
The Issue of Alienation of the Movable Cultural Heritage of the Istrian Region, with an Emphasis on Piran in the Years 1940–1954

Nataša Urošević: Reformacija u Istri – 500 godina Matije Vlačića Ilirika 253
La riforma protestante in Istria – 500 anni di Mattia Flacio Illirico
Reformacija v Istri – 500 let Matije Vlačića Ilirika

Žiga Oman: Za pest češenj – maščevanje za zasedbo Plumberka. Primer medstanovske sovražnosti na Štajerskem v poznem 17. stoletju ... 273
Per un pugno di ciliegie – vendetta per l'occupazione di Plumberk. Un caso di inimicizia fra ceti nella Stiria della fine del XVII secolo
For a Fistful of Cherries – Vengeance for the Occupation of Plumberk. The Case of an Inter-estate Enmity in late Seventeenth-Century Styria

Tamara Scheer: The Non-uniformity of the Church: Language Diversity and the Roman Catholic Dioceses in late Habsburg Austria 287
La inconsistenza della Chiesa: eterogeneità linguistica e diocesi cattoliche nell'Austria del tardo periodo Asburgico
Neenotnost Cerkve: jezikovna raznolikost v rimokatoliških škofijah zadnjega obdobja habsburške Avstrije

Adriana Mezeg & Tanja Žigon:
 »A Carniolan also Learns Latin and French at Grammar School«:
 France in the Light of the Articles of the Ljubljana German Weekly Newspaper for Benefit and Amusement 299
*»Al ginnasio, i carniolini imparano anche il latino e il francese«:
 la Francia alla luce degli articoli del settimanale tedesco lubianese dell'utile e del dilettevole*
»Kranjec se v gimnaziji uči še latinsko in francosko«: Francija v luči prispevkov ljubljanskega nemškega tednika za korist in zabavo

Irena Samide & Petra Kramberger:
 The Beginnings of Slovene Germanic Philology: the First Professors and the Social Profile of the First Students from the Littoral 315
Gli inizi della germanistica in Slovenia: i primi professori e la struttura sociale dei primi studenti del Litorale
Začetki slovenske germanistike: prvi profesorji in družbena struktura prvih študentov s Primorske

Janko Trupej: Representation of the Middle East in the Slovenian Translations of Karl May's *Orientzyklus* 331
Raffigurazione del Medio oriente nelle traduzioni Slovene dell'Orientzyklus di Karl May
Prikaz Bližnjega vzhoda v slovenskih prevodih serije Orientzyklus Karla Maya

Tamara Mikolič Južnič & Agnes Pisanski Peterlin:

Multilingual Landscapes through the Lens
of Translation: the Interplay of Official
Bilingualism and Tourism in
Two Conservation Areas in Slovenia 347
*Paesaggi multilingui attraverso la lente della
traduzione: l'interazione tra bilinguismo
ufficiale e turismo in due aree protette della Slovenia*
*Večjezična krajina skozi perspektivo prevoda:
sovplivanje uradne dvojezičnosti in turizma
na dveh zavarovanih območjih v Sloveniji*

Klementina Možina & Veronika Terzić:

Tipografska kulturna dediščina:
digitalizacija pisave s stenskih
kuhinjskih prtov 363
*Patrimonio culturale tipografico: digitalizzazione
delle scritte delle tovaglie da parete*
*Typographic Cultural Heritage:
Digitalization of Wall Tablecloth Lettering*

Andrej Naterer & Nirha Efendić:

Resilience of Women and their
Households in Times of Crisis:
an Analysis of Social and
Cultural Practices of Women
in Slovenia and
Bosnia and Herzegovina 381
*La resilienza delle donne e delle
loro famiglie in tempo di crisi:
un'analisi delle pratiche sociali e
culturali delle donne in Slovenia e
in Bosnia ed Erzegovina*
*Odpornost žensk in njihovih
gospodinjstev v času krize:
analiza socialnih in kulturnih praks
žensk v Sloveniji in
Bosni in Hercegovini*

Kazalo k slikam na ovitku 400
Indice delle foto di copertina 400
Index to images on the cover 400

received: 2023-04-12

DOI 10.19233/ASHS.2023.13

ZA PEST ČEŠENJ – MAŠČEVANJE ZA ZASEDBO PLUMBERKA. PRIMER MEDSTANOVSKÉ SOVRAŽNOSTI NA ŠTAJERSKEM V POZNEM 17. STOLETJU

Žiga OMAN

Inštitut IRRIS za raziskave, razvoj in strategije družbe, kulture in okolja, Čentur 1F, 6273 Marezige, Slovenija
e-mail: ziga.oman@irris.eu

IZVLEČEK

Leta 1681, v izteku najhujše epidemije kuge, ki je prizadela zgodnjenovoveško Spodnjo Štajersko, je v nasilje prerasel spor med žalskim trškim svétnikom Janezom Krištofom Pilpachom in Ferdinandom baronom Migliem, lastnikom Žalcu bližnjega dvorca Plumberk. Tržan Pilpach je s pomočjo vojakov, ki jih je pridobil od grofov Strassoldov iz Krškega, dvorec med nasprotnikovo odsotnostjo zasedel in oplnil, za kar se mu je plemič maščeval z oboroženim vdorom in oplentitvijo njegove hiše v trgu. Članek precej neobičajno, aktivno sovražnost med statusno neenakima nasprotnikoma analizira skozi tradicionalne prakse vodenja ter reševanja sporov, kar omogoča tudi vpogled v siceršnje družbene odnose med glavnimi akterji spora.

Ključne besede: sovražnost, fajda, maščevanje, nasilje, reševanje sporov, Pilpach, Miglio, Žalec, Plumberk, tržani, plemstvo, epidemije kuge, Štajerska, 17. stoletje

PER UN PUGNO DI CILIEGIE – VENDETTA PER L'OCCUPAZIONE DI PLUMBERK. UN CASO DI INIMICIZIA FRA CETI NELLA STIRIA DELLA FINE DEL XVII SECOLO

SINTESI

Nel 1681, verso la fine della peggiore epidemia di peste che colpì la Bassa Stiria nella prima età moderna, il conflitto tra il consigliere comunale della città di mercato di Žalec, Johann Christoph Pilpach, e il Barone Ferdinand Miglio del vicino palazzo di Plumberk, si trasformò in violenza. Con l'aiuto dei soldati che aveva acquisito dai Conti di Strassoldo di Krško in Carniola, il borghese occupò il palazzo durante l'assenza del suo avversario e lo saccheggiò, per cui il nobiluomo si vendicò irrompendo armato nella casa di Pilpach a Žalec, saccheggiandola a sua volta. Questo saggio analizza l'inimicizia alquanto insolita e accesa tra due avversari piuttosto ineguali, attraverso le pratiche tradizionali di condurre e risolvere le controversie, consentendoci inoltre di osservare le ulteriori relazioni sociali tra i principali attori di questo conflitto.

Parole chiave: inimicizia, faida, vendetta, violenza, risoluzione dei conflitti, Pilpach, Miglio, Žalec, Plumberk, borghesi delle città di mercato, nobiltà, epidemie di peste, Stiria, secolo XVII

NASILJE V ČASU KUGE¹

*[P]onos domače nam štajerske zemlje,
kužni je démon zvihral in smrt v tisočeri podobi.*

Jurij Hauptmanič, ok. 1680
(prev. Sovré, 1933, 199)

Leta 1679 je na Spodnjem Štajerskem izbruhnila najhujša epidemija kuge, ki je v novem veku prizadela slovenske dežele. V naslednjih štirih letih je v več različno močnih valovih razsajala po podeželskih in urbanih skupnostih, pri čemer je, recimo, Maribor v drugi polovici leta 1680 izgubil ok. tretjino prebivalcev, Središče ob Dravi pa v naslednjih dveh letih skoraj vse (Travner, 1934, 113–125). Opustošenje, v katerem so lahko izgubili veliko sosedov ali celo vse sorodnike, s tem pa temeljno družbeno in ekonomsko omrežje, ljudem ni zgolj predočilo konca sveta, temveč je marsikoga pahnilo na ali čez rob preživetja, četudi so okužbo preboleli ali se ji uspeli izogniti. To je veljalo zlasti za revnejše, ki so bili najbolj na udaru epidemije, saj so se premožnejši lahko umaknili iz mest in najbolj prizadetih krajev. To in dejstvo, da se bolezen ni ozirala na statusne razlike, s čimer je delovala kot »veliki izenačevalec«, je dodatno zamajalo zaupanje v avtoritete, s tem pa tudi v uveljavljeno obredje reševanja sporov. Veliko umiranje, nad katerim je tožil župnik Hauptmanič s Hajdine pri Ptuj, zato ni vodilo le v porast števila moralnih prekrškov in »običajnega« kriminala (Travner, 1934, 66), temveč je množilo ter zaostrovalo tudi vsakdanje spore med preživeli sosedji, sorodniki in družbenimi sloji. Zaupanje v družbeni red je spodjedalo še dvoje. Prisotnost vojaštva, ki je nadzorovalo zaradi epidemije zaprte poti (Travner, 1934, 113–114), je na podeželju bržkone osvežila spomin na zatrtje kmečkega upora leta 1635. Prav tako je prepoved gibanja še posebej prizadela vse, ki so tako ali drugače in bolj ali manj dobesedno živeli od trgovanja, zato so jo mnogi kršili (prim. Rose, 2016, 203), s čimer so prispevali k nezaupanju do ukrepov in k širjenju bolezni.

Čeprav pomanjkanje sodnih virov onemogoča natančno analizo posledic velike epidemije za družbeni red na Spodnjem Štajerskem, raziskave z drugih koncev tedanje Evrope nudijo koristne primerjave. Denimo, Colin Rose je nedavno na primeru Bologne pokazal, da je po uničujoči epidemiji v letih 1630–31,

ki je terjala življenje petine do četrtnine prebivalcev mesta in njegovega podeželja, prišlo do izrednega porasta medosebnega nasilja, vključno z uboji, ki je pogostejše prehajalo tudi družbene ločnice. Zaradi velikega števila mrtvih so se preživeli odprle možnosti za izboljšanje lastnega materialnega oziroma družbenega položaja in s tem preživetja, zato so se sosedje ter sorodniki vseh stanov dajali za opustela zemljišča in zapuščene hiše. Zaradi pomanjkanja delovne sile so opustela dodatna polja, kar je zlasti med revnejšimi vodilo v strah pred lakoto, ki je lahko prepire za kosček hrane ali prgišče semen zaostрил v vprašanje življenja in smrti. Družine, ki so ostale brez hranilcev, so svoje sovražnike obtoževale širjenja bolezni, notranji spori so po prezgodnji smrti družinskih poglavarjev lažje izbruhnili v nasilje. Hkrati je upad zaupanja v družbeni red in tradicionalno obredje pomiritve obnovil nekdanje sovražnosti ali vanje zaostрил rivalstva med sosedji, množil in krepil konflikte med družbeno neenakimi, pa tudi napade na predstavnike oblasti (Rose, 2016, 194–223).

Primerljive posledice je po hujših epidemijah pričakovati tudi drugod. Na Spodnjem Štajerskem je do enega večjih primerov nasilnega poskusa izkoriščanja posledic epidemije na račun sosedov prišlo v letih 1627–31, med gospodstvom Slivnica in Fram pri Mariboru. Tedaj je spor med framsko gospo, gospo Uršulo Kohler, in slivniškim gospodom, Hansom Jakobom baronom Herbersteinom, oziroma med njunimi podložniki prerasel v nasilje, ker so si slivniški prilasčali sicer deljeno varovanje prošenja pri tamkajšnji župnijski cerkvi, ki je odpadlo zaradi epidemije kuge v letih 1623–25 (prim. Travner, 1934, 102). Vrhunec sovražnosti je bil spopad na binkošti 1631, ko iz Frama za sovarovanje prošenja niso poslali le treh ali štirih ljudi kot običajno, temveč je Uršulin mož, gospod Wolf Sigmund Kohler, v Slivnico povedel baje več kot sto oboroženih podložnikov, ki so k cerkvi Marijinega rojstva prišli s pisanim truščem bobnov in plapolajočih zastav, kot majhna vojska. Začelo se je izzivanje, ki je nato preraslo v spopad, kjer je bil ubit v virih anonimni Herbersteinov oskrbnik (Oman, 2021, 115–116).

Žalec je velika epidemija pol stoletja kasneje najmočnejše udarila v drugi polovici leta 1683, ko je drugod večinoma že prešla. Bolezen je hitro okužila polovico trškega prebivalstva in terjala ok. 90 življenj²

1 Članek je rezultat raziskave, ki je nastala v okviru podoktorskega projekta Z6-3223: *Reševanje sporov med nižjimi sloji v baročni Notranji Avstriji: med fajdo in kazenskim pravom* ter raziskovalnega programa P6-0435: *Prakse reševanja sporov med običajnim in postavljenim pravom na območju današnje Slovenije in sosednjih dežel*, ki ju (so)financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS). Poloni Vidmar se zahvaljujem, da me je ob srečanju v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu opozorila na ta primer. Njej, Matjažu Grahorniku in Borutu Holcmanu ter anonimnim recenzentoma se zahvaljujem za komentar razprave in specialistične nasvete.

2 Leta 1705 je bilo v trgu 26 celih domcev, 21 polovičnih, 17 kočarjev in trije gostachi, skupaj največ 67 gospodinjstev (Pirchegger, 1962, 183). Ker velja vsaj k družinam (npr. starša s tremi otroki) v celih domcih prišteti še služinčad, najmanj hlapca in/ali deklo, k obrtnikom pa (še) pomočnika in/ali vajenca, bi lahko imel trg tedaj tudi do 500 prebivalcev. To pomeni, da jih je epidemija leta 1683 lahko vzela petino, morda pa še večji delež. Za primerjavo, sredi 18. stoletja je imela žalska župnija ok. 2.000 prebivalcev (Volčjak, 2017, 353).

(Travner, 1934, 124). Do eskalacije spora med tržanom Janezom Krištofom Pilpachom in Ferdinandom baronom Migliem s Plumberka³ je torej prišlo dve leti, preden je epidemija dosegla trg ob Savinji. Čeprav so viri preskopi, da bi omogočali trditve glede vzroka spora, velja pri razumevanju njegove zaostritve v precej neobičajno, aktivno sovražnost med stanovsko neenakima nasprotnikoma upoštevati, da bi lahko šlo tudi za posledico zamajane družbenega reda in ravnotežja moči zaradi kuge, ki je v deželi razsajala že dve leti. Mogoče je eden izmed nasprotnikov v tem videl priložnost, da si na račun drugega izboljša svoj materialni oziroma družbeni položaj.

MEDSTANOVSKA SOVRAŽNOST

Večina ob omembi medstanovskih sovražnosti v zgodnjem novem veku najbrž pomisli na kmečke, rudarske ali meščanske upore, vendar so lahko bili konflikti tudi bolj osebni. V zgodnjem novem veku, predvsem v mestih, jih je v nasilje mdr. zaostrovala okrepljena družbena mobilnost, ki je spodjedala uveljavljena znamenja spoštovanja oziroma časti, kot so bili stanu primeren pozdrav, oblačila, prednost poti, sedež v cerkvi itd. Prav tako je, kljub prepovedi maščevanja oziroma fajde ob koncu srednjega veka, reševanje sporov z bolj ali manj omejenim nasiljem v pravni kulturi še globoko v zgodnji novi vek obdržalo široko legitimnost. Sodišča so tudi za uboj praviloma raje dosodila (začasni) izgon, ki je preprečil maščevanje in pospešil pomiritev storilca z družino žrtve ter njegovo reintegracijo v skupnost, vsaj če je bilo dejanje mogoče utemeljiti kot obrambo življenja, časti ali pravic (Carroll, 2017a, 438; 2020, 664–666).

V srednjeveški in zgodnjenovoveški Evropi sovražnost (lat. *inimicitia*, nem. *Feindschaft* itd.) ni označevala zgolj čustva jeze ali sovraštva (npr. lat. *ira* in *odium*, nem. *Zorn* in *Haß*), čeprav je bila z njima tesno povezana,⁴ temveč predvsem formaliziran javni odnos vzajemnega nasprotja oziroma spora med posamezniki, rodbinskimi idr. skupinami. V tradicionalnem reševanju sporov je bil koncept sovražnosti tesno povezan z nasilnim povračilom za krivico, torej z maščevanjem v ožjem pomenu. Starogermanski izraz za ta odnos

Slika 1: Žalec (Saxenfeld) in Plumberk (Brunberg) na zemljevidu Štajerske. Georg Matthäus Vischer, *Styriae Ducatus Fertilitissimi Nova Geographica Descriptio*, 1678, izrez (Wikimedia Commons).

je bil fajda (lat. *faida*, nem. *Fehde*). Tudi krvno maščevanje, namreč za uboj, hude telesne poškodbe, posilstvo ipd., je bilo v več jezikih opredeljeno kot naglavna ali smrtna sovražnost, vendar sodobniki med to in siceršno sovražnostjo niso vlekli ostrih ločnic. Sovražnost v tem pomenu je nastopila, če za javno naznanjeno krivico ni bilo dano primerno oziroma častno zadoščenje ali pa je nasilno povračilo veljalo za ustrenejši odziv na krivico kot (takojšnje) plačilo odškodnine, zlasti za uboj. Obredje maščevanja je narekovalo uravnoteženo (častno) povračilo (menjavo) za dejanje, ki je bilo tudi v širši družbi (prim. Shklar, 1990, 7–8) dojeto kot krivično oziroma sramotno. Povračilo naj bi pridobilo ali izsililo zadoščenje,⁵ oškodovani strani povrnilo čast in s tem zagotovilo pravico – tudi s fizičnim nasiljem, ki je moralo biti približno sorazmerno krivici, že v poznem srednjem veku pa vse bolj tudi s tožbo. Za pridobitev zadoščenja je sicer pogosto zadostovala že grožnja s

3 Dvorec Plumberk (Brunnberg) je bil zgrajen na posesti škofije Krka (Gurk) v 16. stoletju in porušen sredi 18. stoletja. Stal je na mestu kasnejšega gospodarskega poslopja baročnega dvorca Novo Celje, ki ga je dal v letih 1754–60 zgraditi novi lastnik Plumberka, Anton grof Gaisruck. Posest je kupil leta 1752, po izumrtju moške linije Miglijev (Orožen, 1880, 376; Pirchegger, 1962, 182; Stopar, 1992, 100). Podrobneje o obeh dvorcih in njunih lastnikih kmalu v monografiji Polone Vidmar o Novem Celju.

4 Zato lahko besede, ki so sicer opredeljevale zlasti čustveno stanje, v virih izpričujejo tudi stanje sovražnosti, npr. *alter grollen* ali *verzogte haas* (StLA, Rothenfels, K. 116/H. 363, 30. 9. 1620, fol. 26r–27v; StLA, Rothenfels, K. 117/H. 364, 1. 11. 1727, s.p.). Najnovejša primerjalna študija medosebnih sovražnosti v zgodnjenovoveški Evropi, ki bo do objave tega članka že izšla, je Carroll (2023).

5 Koncept zadoščenja je bil prevzet iz rimskega prava. Dati zadoščenje je pomenilo narediti dovolj, da se jezna, tj. oškodovana, stran ni maščevala: *satisfactio est tantum facere quantum satis est irato ad vindictam* (Bossy, 2004, 107). V srednjem veku je bil pojem tesno povezan s pokoro, vendar je obdržal tudi posvetni pomen kompenzacije, povračila in izpolnitve obvez.

povračilom, zato vsaka sovražnost ni prešla v fizično nasilje.⁶ Nasploh se je pritisk praviloma stopnjeval od verbalnega k fizičnemu nasilju, zato nasilen odziv na krivico nikakor ni bil vselej zgolj afekt. Stanje sovražnosti, ki so ga lahko prekinjala premirja, je trajalo, dokler ni bil med sprtimi stranmi sklenjen mir, pri čemer je imelo ključno vlogo posredovanje skupnosti in njenih starešin oziroma (lokalnih) oblasti, kar je pomagalo vzdrževati družbeni red in ravnotežje moči. Posledično maščevanje v »starem režimu« nikoli ni bilo popolnoma zasebno. Naštete značilnosti so obredju maščevanja še globoko v novi vek zagotavljale široko družbeno legitimnost, ki so jo pogosto morale upoštevati tudi osrednje oblasti. Z javno prisego sklenjen mir je obnovil čast sprtih strani in med njimi bodisi vzpostavil bodisi obnovil nov družbeni odnos: formalizirana sovražnost je prešla v formalizirano prijateljstvo ali dobro sosedstvo oziroma v ljubezen ali sorodstvo (Oman, 2021, 31–33, 36, 38–39).

Toda kljub dolgi legitimnosti reševanja sporov z nasiljem so bile sovražnosti med pripadniki različnih stanov v strogo stanovsko razdeljeni družbi za tiste nižjega stanu vselej tvegane, še posebej, če so bile razlike velike. Najbolj znan primer, zlasti zaradi Kleistove (1810) literarizacije, je najbrž fajda brandenburškega meščana Hansa Kohlhasaja zoper nižjeplemiško družino Zaschwitz in »vso deželo Saško« (1534–40). Čeprav je bil trgovec sprva kar uspešen, je nazadnje terjal preveč, predvsem pa zavračal poskuse pomiritve; zaradi svoje »trme« pri iskanju pravice je bil nazadnje usmrčen na mučilnem kolesu (Reinle, 2003, 177–187).

Vendar tveganje v medstanovskih sovražnostih ni obstajalo le zato, ker so lahko bili nasprotniki nižjega stanu ožigosani za predrzneže ali upornike, ki kršijo družbeni oziroma Božji red (prim. Jerše, 2017, 12–13), in ustrezno kaznovani, ali zaradi občutnih razlik v zaveznih ter sredstvih, ki sta jih imeli sprti strani na razpolago. Tveganje je obstajalo tudi zato, ker so občutne stanovske ločnice lahko vsebovale kritične razlike v jeziku in gestah vodenja ter reševanja sporov, kar je konflikte lahko zaostriilo ali otežilo pomiritev. Denimo, kar je bila za plemiča zadržanost, ki je vabila k pomiritvi, si je podložnik lahko razlagal kot vzvišenost in izzivanje (Beuke, 2004, 127). Še posebej tvegana je bila raba fizičnega nasilja, saj so ga sodišča po uradni dolžnosti preganjala zlasti, kadar je ogrožalo ali kršilo družbeni red. Podložniške sovražnosti so bile že v poznem srednjem veku marsikje v Svetem rimskem cesarstvu podvržene zakonskim prepovedim, kar je bila tudi posledica švicarskih in husitskih vojn ter strahu meščanov in

plemstva pred upori (Reinle, 2003, 112–122), čeprav so fajde kmetje praviloma vodili med seboj. Podobno tudi posamezni meščani načeloma niso vodili sovražnosti s plemiči. Drugače je bilo v Brandenburg, kjer so določeno legitimnost še vsaj v zgodnje 17. stoletje obdržale celo fajde podložnikov zoper svoje junkerje, vendar se je tudi tam kazenski pregon začel, če je napovedi sovražnosti (nem. *Absage*), s ciljem doseči oziroma izsiliti pravico, sledilo fizično nasilje (Mommertz, 2003). Največ možnosti za prejem zadoščenja in odškodnine za krivico so socialno in ekonomsko šibkejši v sporih s precej močnejšimi tekmeci imeli z javnim verbalnim napadom na njihovo čast (Beuke, 2004, 123, op. 18), tj. z obtožbo za neko dejanje pred pričami na ulici ali trgu, pred cerkvijo ipd. Če to ni zaleglo, je bil naslednji korak praviloma obtožba pred sodišči, ki so zlasti v mestih že v poznem srednjem veku postala uspešen forum vodenja sovražnosti (Smail, 2003). Skozenj so se v reševanju sporov v zgodnjem novem veku vse bolj uveljavljale tako lokalne kot osrednje oblasti, npr. z nadzorom nad notarji in izbiro razsodnikov, določanjem dostopa do mehanizmov pomiritve, predvsem pa s sankcioniranjem kršitev mirovnih priseg (Broggio, 2021, 360–361). Pri tem je cilj novoveškega pravnega ostala poravnava za krivico in ohranitev ugleda oziroma časti sprtih strani, ne iskanje resnice, kar je podpiralo tudi pravosodje, ki si je enako kot izvensodno obredje prizadevalo zlasti za hitro sklenitev miru ter varovanje družbenega reda in ravnotežja moči v skupnosti (Povolo, 2015, 215–218). V sporih med stanovsko neenakimi je bil ta sistem pretežno v prid tistim višjega stanu, kar so ti tudi pričakovali, kot mdr. kažejo pogoste pritožbe čez dosojene poravnave in odškodnine tistim nižjega stanu (Beuke, 2004, 129). Tožnikom nižjega stanu je bilo marsikje, sploh v Cesarstvu, v prid predvsem veliko število različnih sodišč, pri čemer so se vsi sloji posluževali tistih, ki so jim bila bolj naklonjena (npr. Reinle, 2003, 124–133) ali pa so bila vsaj manj naklonjena njihovim sovražnikom.

Drugače je bilo, če je nasprotnik nižjega stanu v sporu uporabil nasilje, četudi kot odziv na razžalitev, saj se je napad na nekoga višjega stanu praviloma končal s strogim kaznovanjem napadalca, obratne primere pa je bilo lažje poravnati po običaju – s plačilom odškodnine, če razlika ni bila prevelika, pa še z javnim opravičilom in obnovo časti, prijateljstva ter dobrega sosedstva. Na Spodnjem Štajerskem v 17. stoletju je tak primer po običaju poravnal uboj podložnika Luka Pajnkijerja, ki ga je na Ptuj leta 1654 ubil nižji plemič Fermo Qualandro v sovražnosti s svojim nečakom Simonom Mosconom (Oman, 2021, 121–141). Nasproten primer je uboj Jurija Günterja grofa Herbersteina z Vurberka leta 1677, ko se je gospodstvo Ravno polje s svojimi ljudmi, večidel

6 Kljub temu je v sovražnosti vselej grozilo fizično nasilje, zato so posvetne in cerkvene oblasti tudi na Štajerskem od ljudi terjale, da jih naznanijo, da bi jih lahko pomagale pomiriti. Trški red za zgornještajerski (Bad) Aussee iz leta 1568 je npr. določal, da sodnik in svet ne smeta trpeti nobene *wissentliche veindschaft* (Mell & Müller, 1913, 12), sinodalni vprašalniki pa so župnikom še v pozno 18. stoletje nalagali, da morajo vizitatorjem poročati o sovražstvu (*odium*) med posamezniki ter rodbinami v svojih farah (Ožinger, 1993, 76). Vsaj iz Spodnje Savinjske doline o tem tedaj niso poročali (Volčjak, 2017), kar pa še ne pomeni, da jih ni bilo.

podložniki, postavilo v bran še enemu od grofovih pogostih vpadov. Čeprav sta grofa ubila med upravičeno obrambo gospodstva, je le šlo za pripadnika zelo vplivne družine, in po več letih životarjenja v ječi je bil oskrbnik Matija Golob dosmrtno izgnan iz dežele, podložnika Jurija Kreušla pa so poslali na dosmrtno prisilno delo (Radovanovič & Vidmar, 2002, 21–71; Grahornik, 2021, 255–257). Podobno je bilo v bolj vsakdanjih sporih. Podložnik je zaradi razžalitve lahko udaril, k pretepu izzval ali s hladnim orožjem (mečem ipd., zlasti neizvlečenim) zagrozil drugemu podložniku in potencialno še pripadniku urbanih nižjih slojev ter ostal v okviru družbeno sprejemljive rabe nasilja kot varovanja časti, vsaj če ni bilo hujših poškodb ali mrtvih (Nowosadtko, 2004, 15). Podobno je veljalo med meščani (Eibach, 2007, 14–19). Ni pa se podložnik, kot tudi ne vsaj povprečni tržan ali meščan, mogel enako odzvati na plemičevo nasilje ali siceršnjo razžalitev. Tudi zato, ker za plemiča niso bili enakovredni (časti-vredni) nasprotniki – če bi jih obravnaval kot take, bi se ponižal na njihovo raven oziroma, simbolno, na njihov stan (prim. Beuke, 2004, 124). Načelno neprepustnost stanovskih ločnic v medosebnih sporih je leta 1744 spoznal tudi Jurij Lužar, sogornik na Koglu, ko je s cepcem v roki »na korajžo« pozval gorskega gospoda, upravitelja dolenskega gospodstva Klevevž in kostanjeviškega patra Danijela iz baronske rodbine Mordax, ker ga je ta zaradi žaljivk »rahlo« udaril. Zaradi Lužarjevega posledičnega izzivanja k spopadu in groženj s smrtjo je gorska več

njegov vinograd dodelila cisterci. Če bi se znesel nad kom istega stanu, bi zahtevala le plačilo globe in oba pozvala k pomiritvi (Dolenc, 1925–26, 227; 1935, 448; 1940, 84, 168).

Navedeno kaže, da je spor, obravnavan v tem članku, precej neobičajen. Ne le zato, ker se je med stanovsko neenakima nasprotnikoma zaostрил v aktivno, z vzajemnim nasiljem vodeno sovražnost ali fajdo, ampak tudi zato, ker je bila, kot vse kaže, ta pomirjena po običaju, vsekakor pa brez strogega kaznovanja napadalca iz nižjega stanu.

VDOR ...

Ograjno sodišče v Gradcu, pristojno za pripadnike štajerskih deželnih stanov,⁷ je pozimi 1682–83 obravnavalo eskalacijo spora, v katerega sta se zapletla žalski trški svetnik Janez Krištof Pilpach⁸ in Ferdinand⁹ baron Miglio¹⁰ s Plumberka, lastnik istoimenskega dvorca, ki je stal kak kilometer vzhodno od Žalca. Izvor in začetek spora med statusno neenakima »sosedoma« nista znana, le njegova zaostritev, torej sovražnost v ožjem pomenu, kar je v virih prej pravilo kot izjema.

Tožbo je najkasneje 26. oktobra 1681 prvi vložil Pilpach, ker naj bi Miglio 12. septembra (petek) zvečer ali ponoči z nasiljem in na »v deželi najstrožje prepovedan način«¹¹ z izvlečenima pištolama vdrl v njegovo hišo v Žalcu, v spremstvu oskrbnika Plumberka, Jakoba Galiča, sicer žalskega tržana (NŠAM, Župnija Žalec,

7 Tudi deželna pravda ali deželna ograja. Predsedoval ji je deželni upravnik kot namestnik deželnega glavarja, tvorile pa so jo t. i. prava deželna pravda, dvorna pravda in sumarna pravda. Za razžalitve je bila pristojna prava deželna pravda, za fizično nasilje pa dvorna pravda (Spreitzhofer et al., 1988, 66–69).

8 Ni znano, kako oziroma če so bili žalski Pilpachi v sorodstvu z v širšem celjskem prostoru izpričanimi Pilpachi, od katerih je bila vsaj ena veja plemenitena že v 17. stoletju (prim. Naschenweng, 2020, [889], [1004]).

9 Mlajši sin Karla (Carlo) Miglia in njegove žene Hieronime (Gieroloma), roj. Casanova. Ferdinand je Plumberk ob svoji polnoletnosti enkrat do leta 1681 prevzel od starejšega brata Tulija, ki je bil skrbnik očetove zapuščine. Spomladi 1690 je Ferdinand padel v »delirij«, nakar je bival zlasti v Gradcu pod skrbništvom dr. Petra Lukrecija Ignaca Apostelna pl. Apostolisa, gospodstvo pa je vsaj do marca 1697 vodil oskrbnik Jakob Galič. Ferdinand si ni več opomogel, enkrat pred 22. majem 1708 je umrl neporočen in brez otrok. Po lokalni legendi, zabeleženi ob vizitaciji leta 1760, naj bi se sicer želel poročiti z neko grofico Schratzenbach, vendar ga je zavrnila, zato je ostal samski (StLA, LR, K. 723/H. 2, Pojasnilo Ferdinanda barona Miglio štajerskemu deželnemu glavarju glede oporoke svojega očeta, prejeto 23. 5. 1682, s.l.; StLA, LR, K. 723/H. 2, dr. Peter Lukrecij Apostelen pl. Apostolis štajerskemu deželnemu glavarju, 14. 8. 1690, Celje; StLA, LR, K. 723/H. 2, dr. Matija Ignacij Wildoner štajerskemu deželnemu glavarju, 9. 3. 1697; StLA, LR 723/2, Oporoka Karla Miglia z dne 26. septembra 1664, kolacioniran prepis, 22. 5. 1708, Dunaj; Volčjak, 2017, 358).

10 Ferdinandov oče Karel (roj. ok. leta 1614) in njegov sorodnik (vetter) Tulij (StLA, LR, K. 723/H. 1, Zaslišanje prič v sporu med vdovo in dediči Tulija Miglia in dediči Matija Qualandra, 21. februar 1653, s.l.) naj bi v Notranjo Avstrijo prišla iz Milana. Najprej sta se ustalila na Ptuj. Na Štajerskem sta izpričana kot trgovca z živino in žitom, trgovala pa sta zlasti z madžarskim (ogrskim) prostorom ter Vojno krajino (Gestrin, 1981, 233). Tulij je Plumberk 10. julija 1639 kupil od Hansa Schauerja (StLA, LR, K. 723/H. 1, Inventar po Tuliju Migliu, 3. 3. 1642, s.l.), svojega nekdanjega trgovskega partnerja, ptujskega meščana in deželnostanovskega uslužbenca ter zeta plemenitenega ptujskega trgovca Matija Qualandra (Valentinitich, 1973, 70, 75; 1998, 106; Gestrin, 1986, 420). Po Tulijevi smrti, enkrat pred 3. marcem 1642, so Plumberk prevzeli njegova vdova Marjeta – ne Otilija (prim. Naschenweng, 2020, [1612]) – in drugi dediči (StLA, LR, K. 723/H. 1, Mnenje v zadevi Lenarta Galiča z vdovo Marjeto Miglio in drugimi Tulijevimi dediči, 27. 7. 1648, s.l.). Pet let po Tulijevi smrti je škofija Krka fevdno pismo za Plumberk izdala neki gospe Seyfried, vdovi Cordon (Gordon?) (Pirchegger, 1962, 100), morda kateri od njegovih štirih hčera. Ni znano, kdaj je gospodstvo prevzel Ferdinandov oče Karel. Do leta 1656 je Karla plemenitil cesar Ferdinand III., ki mu je tisto leto izboljšal grb. Leta 1658 je morda že bil štajerski deželan, vsekakor pa leto zatem goriški. Na Goriško naj bi Karel prišel iz Španske Nizozemske, kamor je očitno odšel iz Notranje Avstrije. Leta 1663 je bil povzdignjen v notranjeavstrijski viteški stan in postal še koroški deželan, nakar ga je 16. aprila 1664 cesar Leopold I. povzdignil v barona s predikatom s *Plumberka*. Najkasneje tedaj je bil tudi cesarski svetnik in tajni dvorni plačilni mojster. Umrl je konec septembra istega leta (Naschenweng, 2020, [1612]).

11 [I]n landt hochverbottener weis (StLA, LR, K. 723/H. 2, Zapisnik prvega dne pravde Janeza Krištofa Pilpacha proti Ferdinandu baronu Migliu, s.d., s.l.).

Krstna matična knjiga (KMK) 1661–1683, s.p.), ter po dveh služabnikov in duhovnikov.¹² Plemič je hišo zasedel, tržanu odvzel pet konj, od njegovih otrok in služinčadi pa zahteval oskrbo zase, za svoje ljudi in konje. Ker mu niso ustregli, naj bi si jim drznil kaznivo (*sträfflichen*) groziti, tržanu pa dal poklati purane in razdehati krmo. Pilpach je Miglievo ravnanje opredelil za hudo razžalitev z dejanjem (*grosse realinjury*), tj. s fizičnim nasiljem (Beuke, 2004, 130), in terjal odškodnino vsaj 200 dukatov v zlatu. Tržan je trdil, da je barona po vdoru zakonito in prijateljsko pozval (*rechtmässig [...] in der güete ersuecht*) h koncu spora ter k zadoščenju (*guettmachung, satisfaction*), češ da naj se v 14 dneh z njim poravna za škodo oziroma razžalitev. Še enkrat je izpostavil, da se je bil pripravljen zadovoljiti z zadoščenjem, toda ker ga ni prejel, je pravico moral iskati po sodni poti (StLA, LR, K. 723/H. 2, Zapisnik prvega dne pravde Janeza Krištofa Pilpacha proti Ferdinandu baronu Migliu, s.d., s.l.; StLA, LR, K. 723/H. 2, Glavni dokazni člen Ferdinanda barona Miglia zoper Janeza Krištofa Pilpacha glede tožbe zaradi razžalitve z dejanjem z dne 26. oktobra 1681, s.d., s.l.).

Pilpachov poudarek predhodnega poskusa izvensodne poravnave, torej po običaju, je bil pomemben signal tako sodišču kot nasprotniku, saj se tega ni spodobilo tožiti, dokler niso bile izčrpane vse »prijateljske« rešitve spora, tj. brez sodnega postopka. Tudi zato, ker je lahko bila tožba brez predhodnih poskusov poravnave pojmovana kot (nova) krivica in izraz sovražnosti (prim. Smail, 2003, 11–12), v danem primeru kot eskalacija že obstoječe. Hkrati je opredelitev sovražnosti ali napada za »v deželi najstrožje prepovedano« dejanje tipična za primere, ki so pred sodišče prišli v zgodnjem novem veku. Vsaj če je bila približno enakega stanu kot napadalec, napadena stran (vsaj med plemstvom in meščanstvom) nasilja načeloma ni delegitimiral z obtožbo, da je proti njej vodena prepovedana fajda, temveč da je nasprotnik kršil deželni mir. Predvidoma, ker je to, vsaj dokler konflikt ni bil zaostren do skrajnosti, omogočilo častno rešitev spora, ki je kriminalizacija in morebitna usmrtitev nasprotnika nista mogli. Zlasti usmrtitev kot »maščevanje po rablju« bi lahko vodila

v sovražnost z družino usmrčenega ali jo zaostрила. Tožbe so oškodovane strani podkrepile s trditvami, da je bila kršitev nenadna, skrivna, neizzvana ali dejanje »rojenega nasilneža«, obtožene pa so se sklicevale na silobran in obrambo gospostva (Oman, 2021, 73, 113–116).

Pilpach v obtožbi ni bil tako neposreden, čeprav bi imel dober argument, kajti vdor v dom (nem. *Heimsuchung, Hausbruch* ipd.) je bil kot huda kršitev temeljnega območja miru kriminaliziran že v srednjem veku (Reinle, 2003, 18, 78, 105).¹³

Tržan je v podporo svojim obtožbam ograjnemu sodišču predlagal priče, ki jih je to potrdilo 19. januarja 1683. Pričali naj bi nekdanji žalski trški sodnik Jakob Jugovic ali Jugovič (*Jugouiz, Jugouitsch*), trški svetnik Andrej Sprang, Pilpachova nekdanja hlapca Janez Sprachman in Matej, vsi sodeči pod žalsko jurisdikcijo, pa tudi Miglievi ljudje: Galič ter dva jezdná hlapca ali konjarja (*reithknecht*), gotovo tista, ki sta skupaj z baronom vdrla k svetniku. Pilpach je želel dokazati, da mu je Miglio med nočnim vdorom, ko so baron oziroma njegovi ljudje iz hiše tudi streljali (ogrožali vse tržane), iz hleva ukradel pet konj, preostale pa spodil, ter da je od njegove služinčadi in otrok, namreč hčerke Elizabete Rozman, nasilno in pod grožnjo z udarci zahteval, naj oskrbijo njega, njegove ljudi in konje. Pri tem naj bi za Elizabeto po hiši hodil z izvlečenima pištolama, nasprotnikovi¹⁴ ljudje pa so tržanu poklali purane in razdejali krmo v sosednjem poslopju (StLA, LR, K. 723/H. 2, Glavni dokazni člen Janeza Krištofa Pilpacha zoper Ferdinanda barona Miglia zaradi razžalitve z dejanjem, s.d., s.l.).

Dikcija tožbe kaže, da svetnik in njegova žena, Uršula Elizabeta, ob vdoru nista bila doma, za hišo, služinčad ter mlajše sorojence, vsaj za trinajstletno Ano Rozalijo (krščena 2. junija 1668),¹⁵ pa je skrbela njuna hči Elizabeta, žena tržana Gregorja Rozmana. Ob njej sta v očetovi hiši mogoče bila tudi njena otroka, še ne štiriletna Marija Konstanca (krščena 22. decembra 1677) in manj kot leto in pol stari Maksimilijan (krščen 31. julija 1680) (NŠAM, Župnija Žalec, KMK 1661–1683, s.p.). »Nasprotniki«, ki so s

12 Ni jasno, kaj sta med napadalci počela duhovnika. Kot baronova človeka sta bila najverjetneje povezana z žalsko podružnično in romarsko cerkvijo Obiskanja Device Marije v Petrovčah, s katero so bili Miglii povezani. Ferdinand naj bi še v zadnjem letu življenja prispeval za njeno opremo in razširitev (Volčjak, 2017, 358), družina Miglio pa je imela tam tudi družinsko grobnico (Orožen, 1880, 365, 369–370).

13 Za notranjeavstrijske primere, vključno s slovenskim prostorom, gl. npr. Oman (2021, 64, 130, 158, op. 705).

14 *Gegenthail.* Besedo bi v danem kontekstu veljalo brati tudi ostreje – sovražnik. Podobno je besedi uporabila notranjeavstrijska vlada, ko je septembra 1642 od ptujskega župnika zahtevala, naj od Hansa Sigmunda Khockerla izve ime njegovega sovražnika (*feindt*) oziroma zoprnika ali nasprotnika (*widersacher*), preden ju pobota in naredi za dobra prijatelja (StLA, IÖReg, Kopijalni protokol za leto 1642, K in P, s.p.).

15 Ostali bi lahko bili enajstletni Mihael Rudolf (krščen 24. aprila 1670), devetletni Frančišek Feliks (krščen 4. septembra 1672) in štiriletna Marija Frančiška (krščen 23. marca 1677). Ker so žalske mrliške (in poročne) matice za tisto obdobje zelo pomanjkljive, ni znano, če so naštetih in Marija Konstanca Rozman v času vdora še živeli, zlasti upoštevaje epidemijo. Ob Maksimilijanu Rozmanu in Ani Rozaliji Pilpach je tedaj živel tudi njen brat Janez Krištof ml. (krščen 2. decembra 1653) (NŠAM, Župnija Žalec, KMK 1646–1658, s.p.; NŠAM, Župnija Žalec, KMK 1661–1683, s.p.; NŠAM, Župnija Žalec, KMK 1684–1702, s.p.). V besedilu sicer manjka dikcija o »malih nevzgojenih otrocih«, tipična ob omembi nedoletnih, sploh mlajših otrok.

svojim strahom, če ne kar paniko, morda še okrepili baronov »pogum« in nasilnost. Najverjetneje je Miglio tudi vedel, da tržana ni doma.

Vendar vdor ni bil zadnje dejanje plemičevega nasilja. Kmalu zatem je Pilpach po eni septembrski nedeljski maši svojo zahtevo za zadoščenje (*notturfft*)¹⁶ baronu poslal po celjskem zapriseženem slu,¹⁷ ki je službo opravljal že 40 let. V skladu z obredjem reševanja sporov, kjer je bila soudeležba pri maši eden ključnih izrazov medsosedske sloge (Bossy, 1983) in sprave med nekdanjimi sovražniki (Oman, 2021, 47), je bil čas načeloma dobro izbran, vendar se ni izšlo po tržanovih pričakovanjih. Ko je sel prispel k Migliu, je ta »ubogega starca« z neko z železom obito gorjačo (*drembl*) namreč tako »nekrščansko« pretepel, da je »napol mrtev« za dolgo časa obležal v postelji, ker mu je plemič razbil glavo in mu, ko je padel, polomil še roke – najbrž, ko se je želel zaščititi pred novimi udarci. Kljub ključnemu pomenu mediacije v tradicionalnem reševanju sporov (Darovec, 2017, 659) nasilje nad sli ni bilo nujno redko, saj je celo posredovanje po običaju (nem. *Beschickung*) lahko vsebovalo tveganje, da bo še tako ugleden posrednik obravnavan kot nasprotnikov človek, zlasti v zelo ostrih sporih (Beuke, 2004, 152). Vsekakor tržanovega poziva nihče ni več hotel predati baronu, odkar je ta starca tako »okrutno pretepel« – to in epidemija najverjetneje pojasnita pozno sodno potrditev prič. Ker pa je bila zaradi tega strahu preprečena »ljuba« pravica (*die liebe Justitia gespiert wurde*), je Pilpach prosil deželnega upravnika, naj zahtevo plemiču preda dežela (StLA, LR, K. 723/H. 2, Prošnja Janeza Krištofa Pilpacha štajerskemu deželnemu upravniku itd. v zadevi zoper Ferdinanda barona Miglia, 23. 9. 1682, s.l.).

Ni jasno, katerega septembra je prišlo do napada na sla. Ker oziroma če je šlo za zahtevo za zadoščenje, verjetno že po prvi nedeljski maši po baronovem vdoru v tržanovo hišo (14. september).

Tržanova prošnja pri deželnem upravniku sicer ni naletela na gluha ušesa, vendar jo je dr. Jakob

Sauer, Migliev odvetnik (*aduocat*) oziroma skrbnik v sodnih zadevah (*curator ad lites*), v pritožbi cesarju zavrnil, češ da je tržan ravnal zoper stare deželne pravice in prakse (*alte rechten vnnd praxim*). Kajti nek zgolj v »deželi bivajoči« (*in lanndt wohnhaft*), tj. nedeželan, ne more od barona terjati prevzema zahteve, niti prevzema naprtiti njegovemu odvetniku, temveč se mora držati reda (postopka). Zoper »zlega nasprotnika«, s čimer je Sauer morda povzel Pilpachov opis barona, pa naj se kazensko ukrepa (*mandata poenalia*) ali z njegovim ravnanjem seznaniti deželo, torej vloži tožbo pred ograjnim sodiščem (StLA, LR, K. 723/H. 2, dr. Jakob Sauer cesarju itd. glede Janeza Krištofa Pilpacha, s.d., s.l.). Iz pravnikovih besed je razviden razlog za Miglievo okrutno ravnanje s slom – poskus vročitve zahteve je bila skrajna predrznost navadnega tržana! Sploh po njegovem ravnanju na Plumberku.

Tajni svet kot najvišja notranjeavstrijska sodna in apelacijska instanca (Spreitzhofer et al., 1988, 65) je sicer podprl odvetnika in pozval Pilpacha, naj se drži reda, deželnemu glavarju Juriju Kristijanu grofu Saurauu pa vendarle naložil, da je treba tovrstno (baronovo) samovoljo (*eigenthättigkeiten*) preprečiti, zato naj poskrbi, da bo Miglio poziv sprejel, v nasprotnem primeru pa naj ga zgrabi deželni profos¹⁸ in ustrezno obravnava (StLA, LR, K. 723/H. 2, Cesarski tajni svétniki štajerskemu deželnemu glavarju Juriju Kristijanu grofu Saurauu glede Pilpacha in Miglia, 30. 10. 1682, s.l.).

Vsaj teden dni potem, ko je ograjno sodišče potrdilo Pilpachove priče, je proti Migliu svoje dokaze želela predstaviti še nekdanja oskrbnica Plumberka,¹⁹ Ana Frazioli. Kaže, da je že dober teden dni po plemičevem vdoru k Pilpachu, 23. septembra 1681 (torek), prišlo do nekega prerivanja ali nereda (*walzrunden tumult*), ki ga je Ana imela za razžalitev z dejanjem. O tem je poročala že po prazniku vseh svetih (1681 ali 1682) in nato 26. januarja 1683, pri čemer je želela dokazati, da do nereda ali *walzmahen* ni prišlo v dvorcu, temveč na cesti proti Žalcu, kot naj bi potrdilo več kot dvajset

16 Izraz *Notdurft* je mdr. opredeljeval dejanje, ki je bilo potrebno oziroma nujno za obrambo neke pravne zadeve ali komu pripadajoče jurisdikcije ali pravice (*was zur vertheidigung einer rechtssache erforderlich ist, sowie die einem zustehende rechtsbefugnis und rechtswolthat*) (Notdurft, 1d), pa tudi kot utemeljitev pravde (Wolf, 1860, 1106). V danem primeru ga kaže razumeti zlasti kot zahtevo za zadoščenje oziroma pravico ali kot sodni poziv.

17 Najbrž je šlo za sla celjske četrti, v službi celjskega vicedoma in glavarja.

18 V poznem 17. stoletju so ga deželni stanovi le še predlagali in plačevali, sicer pa je bil deželnoknežji organ, ki je imel tudi določene sodne pristojnosti. Skrbeti je moral za vzdrževanje deželnega miru, zlasti s pregonom t. i. dela zmožnih beračev, klateskih vojakov, divjega lova in tihotapstva (Mell, 1929, 499–501).

19 Ana se je kot vdova Waaß leta 1675 poročila z Lovrencem Frazilijem (Orožen, 1880, 390), s katerim sta bila oskrbnika Plumberka vsaj v letih 1677–80, nakar sta ju najkasneje jeseni 1680 zamenjala žalski tržan Jakob Galič in njegova žena Magdalena (NŠAM, Župnija Žalec, KMK 1661–1683, s.p.).

prič²⁰ (StLA, LR, K. 723/H. 2, Glavni dokazni člen Ane Frazioli zoper Ferdinanda barona Miglia glede razžalitve z dejanjem dne 23. septembra 1681, s.d., s.l.). Ni znano, kak »nered« je Ana Frazioli očitala Migliu, toda glede na to, da je želela dokazati razžalitev z dejanjem, je mogoče fizično napadel njo ali njene ljudi. Sodeč po legi tega dokumenta med ostalimi, bi lahko bili njeni dokazi tudi v podkrepitve Pilpachove tožbe, morebiti z namenom, da nasprotnika pred sodiščem dodatno očrni. Verjetneje pa je bil za tem spor zakoncev Frazioli z Migliem, s katerim se je nekdanji plumberški oskrbnik Lovrenc še več let po baronovi sovražnosti s Pilpachom dajal zaradi svojega oskrbniškega obračuna, Ana pa zaradi nekih premičnin (StLA, LR, K. 723/H. 2, Poročilo štajerskemu deželnemu glavarju glede spora med Ferdinandom Migliem in Lovrencem Fraziolijem, prejem 28. 6. 1687, s.l.; StLA, LR, K. 723/H. 2, Poročilo deželnemu glavarju glede spora med Ferdinandom Migliem in Lovrencem Fraziolijem, prejem 20. 10. 1687, s.l.).

Toda baron je imel za svoje ravnanje v Žalcu drugačno razlago.

... KOT MAŠČEVANJE

Miglio je po vmesni (*interlocutori*) razsodbi ograjnega sodišča 19. januarja 1683 priznal, da je vdrl k tržanu, vendar je sodišču želel – in moral – dokazati, da je imel za to upravičene razloge (*genugsambe vrsach*), saj je dejansko šlo za sicer prepovedano maščevanje. Trdil je, da je imel za svoje ravnanje upravičen razlog, ker je Pilpach kmalu po njegovem odhodu v Furlanijo svojega zeta Gregorja Rozmana poslal v Krško h grofom Strassoldom, od katerih mu je uspelo pridobiti nekaj vojakov. Morda iz njihovega polka (prim. Dimitz, 1875, 416)? Trški svétnik naj bi vojake nato »zvabil« pred Plumberk, šel v izvidnico in jim pokazal, kako priti v »grad« (*gschloß*). Z dikcijo, da sta tržana vojake zvalila pred dvorec, je Miglio mogoče želel izpostaviti, da za dogodek ni neposredno krivil Strassoldov, katerih vojaki naj bi zgolj nasledili tržanoma. Kakor koli, Pilpach naj bi pred dvorcem zahteval brodnika Primoža Brusa (*Wruß*), ki je vojake najbrž pod prisilo prepeljal čez »vodo« pri dvorcu. Omemba brodnika kaže, da so z juga prečkali Savinjo, ne nekdanjega

potoka Zgornja Ložnica, ki je tekkel ob meji med žalskim pomirjem in plumberškim gospostvom (StLA, LR, K. 723/H. 2, Zapis prvega dne tožbe žalskega trškega sodnika in sveta proti Karlu Rajmundu baronu Migliu zaradi nasilja avgusta 1712, s.d., s.l.), torej v Žalec niso prispeli skozi Celje oziroma čez celjski most. Mogoče zaradi zapor poti zaradi epidemije ali le zato, da na svoj prihod ne bi pravočasno opozorili plumberškega oskrbnika in hlapcev, morda pa tudi deželnih oblasti. Če je bila razlog tajnost, jim je uspelo. Po prečkanju reke so vojaki, ki jih je vodil praporščak Paravicini, dvorec namreč brez opozorila pregazili (*yberrumpelt*) – zasedli na presenečenje oskrbnika in poslov. Svoje ravnanje v Žalcu je baron nadalje upravičeval s tem, da so mu vojaki med očitno večdnevno zasedbo dvorca poklali vso perjad ter oplenili shrambe in kleti, Pilpach pa je iz dvorca nagnal oskrbnika Jakoba in Magdaleno Galič. Še prej naj bi tržan baronovim ljudem pokazal »za pest krogel« in z zobmi (jezno) zaškrtal (*gerrint*) (Grinnen), da so te »češnje na uslugo«²¹ baronu ter da jih bo moralo vsaj dvajset umreti (napadalcev), preden bi Miglio uspel priti v dvorec. Preden je zakonca vrgel s Plumberka, naj bi Pilpach oskrbnici še zabrusil, »naj drži gobec«, sicer bo najprej ustrelil njenega moža, ko ga je vprašala, kako naj ta v tej zmedi (*confusion*) vodi posle. Naj je tržan te grožnje s smrtjo izrekel ali ne, so baronu vsekakor pomagale upravičiti njegov odziv. Nadalje je Miglio trdil, da je Paraviciniju sicer izstavil reverz (račun) za kruh, meso in vino, vendar naj bi zahteval kvečjemu poplačilo enodnevne količine tistega, kar so vojaki zapravili vsak dan. Prav tako naj bi Pilpach Galiču odvzel vse ključke od shramb in kleti, nato pa iz Celja poklical ključarja, ki mu je odprl še vse ostalo, kar je bilo pod ključem; najbrž Hansa, pomočnika celjskega mojstra Primoža Schlosserja, ki je omenjen med baronovimi pričami. Pilpach je odklenjeno premetal, nakar naj bi še različne »tujce« vabil v dvorec »žreti in piti«. Ko se je Miglio vrnil in videl, da so dvorec zasedli, naj bi Paravicinija prosil, naj mu vsaj za pol ali četrt ure dovoli vstopiti, da vzame nujne stvari, vendar je Pilpach protestiral in mu to preprečil. O nakazani vljudnosti baronove prošnje velja dvomiti ne le zaradi njegovega zelo verjetnega in razumljivega besa, temveč tudi zato, ker je najbrž šlo le

20 Oskrbnik Plumberka Jakob Galič, plumberški uradnik (*amtman*) Jakob R., žalski tržan Andrej Pauletius, neka baronova človeka (konjarja?) Andrej in Hans ter njegov komorni strežaj (*cammerdiener*), zaradi dela v dvorcu tam prisotni mlatič Peter iz Drešinje vasi, neki Anton iz urada Št. Ilj pri Velenju, še dva, katerih imen Ana ni poznala, nadalje vsi kmetje, ki so bili ob »neredu« na ulici, oskrbnikova hlapca Martin in še en iz kraja *Prug* (verjetno bližnji Zidani Most, mogoče bolj oddaljeno Mostečno pri Slovenski Bistrici ali Zagaj pri Bizeljskem; prim. Blaznik & Mihelič, 1989, 136–137), žalski trški svétnik (Janez) Krištof Pilpach in njegova dekla Helena, ki je Ano spremljala v Žalec, Marinka, sestra baronovega viničarja, dekla celjskega meščana Talingerja in nek moški, pod celjski grad sodeča premožna gostilničarka Marina Schantl iz neugotovljenega kraja *Horndorf*, celjski meščan Poserhan in kravji pastir Jurij (StLA, LR, K. 723/H. 2, Glavni dokazni člen Ane Frazioli zoper Ferdinanda barona Miglia glede razžalitve z dejanjem, s.d., s.l.).

21 [*D]ise kherschen zu meinen diensten wahren* (StLA, LR, K. 723/H. 2, Glavni dokazni člen Ferdinanda barona Miglia zoper Janeza Krištofa Pilpacha glede tožbe zaradi razžalitve z dejanjem z dne 26. oktobra 1681, s.d., s.l.). Podobno je poldrugo stoletje kasneje Nikolaj (ukr. Mikola) Gogolj (1908, 21) pisal o »svinčenih slivah«, s katerimi je njegov zaporoški protagonist hotel »pogostiti« poljsko-litovsko vojsko.

za dikcijo, s katero naj bi sodišče prepričal o svoji miroljubnosti – tudi kot »dokaz«, da kasnejši vdor k tržanu ni bil posledica nebrzdane jeze, temveč časten, uravnotežen odziv na krivico (prim. Pohl-Zucker, 2018). Nazadnje naj bi Pilpach nahujskal še (Lovrenca) Fraziolija, nekdanjega oskrbnika Plumberka, naj Migliu vzame najboljšega konja in z njim odjezdi, kar je ta tudi storil; bržkone zaradi svojega siceršnjega spora s plemičem. Baron je sodišču predlagal dvanajst prič,²² ki naj bi vse naštetu potrdile (StLA, LR, K. 723/H. 2, Glavni dokazni člen Ferdinanda barona Miglia zoper Janeza Krištofa Pilpacha glede tožbe zaradi razžalitve z dejanjem z dne 26. oktobra 1681, s.d., s.l.).

Ni jasno, kakšno vlogo so v spopadu igrali Strassoldi ter kaj je grofico Magdaleno oziroma njenega tedaj 24-letnega sina grofa Orfeja (Golec, 2014a, 46, op. 86), člana pomembne notranjeavstrijske visokoplemiške rodbine (Naschenweng, 2020, [1390]), prepričalo, da sta Rozmanu in Pilpachu, tržanoma iz sosednje dežele, na razpolago dala svoje vojake. Mogoče so kako posredniško vlogo pri tem imeli baroni Valvasorji, kajti del rodbine je bil (vsaj kasneje) tesno povezan s Strassoldi,²³ predvsem pa v krvnem sorodstvu z žalskimi Pilpachi. Z Mihaelom Ferdinandom Pilpachom, čigar točno sorodstveno razmerje z Janezom Krištofom ni znano, se je 26. februarja 1680 namreč omožila Ana Marija pl. Valvasor, kar kaže na velik ugled in nemajhno premoženje Pilpachov. Ana Marija je bila prvorojenka Janeza Ditriha (*Dietrich*), najstarejšega pravega brata slavnega polihistorja, in Katarine Gaber, ključarice na gradu Ojstrica. V času hčerine poroke je bil Janez Ditrih lastnik kmečke posesti Končevo, kjer je danes kmetija Košenina na Gorjakovem pri Kapli v Savinjski dolini, dobrih 12 kilometrov zahodno od Žalca. Kljub poroki z žensko nizkega stanu je Janez Ditrih ostal plemič, enako kot njegovi otroci, ga je pa njegova mati zaradi mezalianse razdedinila in mogoče je tudi Janez Vajkard iz enakega razloga napol »prikrival« bratov obstoj. Vendar je Janez Ditrih ostal v dobrih odnosih vsaj z delom kranjskih sorodnikov. Mihael Ferdinand in Ana Marija Pilpach sta v času Miglievega vdora v hišo Janeza Krištofa še živela v Žalcu, kmalu zatem pa se v virih sled za njima izgubi (Golec, 2017, 375–385).

Druga možnost je, da so Strassoldi pomoč poslali zaradi kakega lastnega spora z Miglii, v katerem bi, recimo, lahko bili kot goriški sodeželani (Schiviz von Schivizhofen, 1904, 505). Še eno možnost, in

Slika 2: Dvorec Plumberk. Georg Matthäus Vischer, *Topographia Ducatus Stiriae*, 1681 (Wikimedia Commons). Ignacij Orožen je zaradi na bakrorezu upodobljenega terena sumil, da bi lahko bilo namesto Plumberka (Brunnberg) upodobljeno Ostrožno (Bromberg) pri Celju, saj v neposredni bližini Novega Celja ni gričev (Pirchegger, 1962, 182, op. 12).

sicer Rozmanove morebitne vezi z grofi, morda nudijo krstne matične knjige žalske župnije sv. Miklavža. Krstni boter njegovega sina Maksimilijana je bil 31. julija 1680 namreč vojak (*milite*) Simon Karbelski (NŠAM, Župnija Žalec, KMK 1661–1683, s.p.). Mogoče sta kdaj skupaj služila pod Strassoldi, morebiti hkrati s Paravicinijem, ali pa je prisotnost vojaka ob krstu celo znak, da je bil spor med tržanom(a) in baronom zaostren že tedaj. Če ne gre zgolj za slučajnost, saj bi se s Karbelskijem lahko spoprijateljili tudi kot s članom kake posadke, ki je v bližini varovala poti in prehode, zaprte zaradi epidemije.

Obenem je treba upoštevati še vezi, ki bi jih Janez Krištof Pilpach lahko imel s plemeniteno vejo Pilpachov s Celjskega, čeprav se ta v relevantnih virih ne pojavlja.

Če je Miglio podal svoje razloge za vdor k Pilpachu, pa vzrok tržanove zasedbe dvorca in njunega spora ostaja neznan. Morda je sovražnost izšla iz spora Fraziolijev z baronom ali s predhodnimi oskrbniki Galiči, če ne kar iz kake zamere med ambicioznimi tržani Pilpachi in Galiči. Vsako sovražnost je sprožilo dejanje, ki je bilo dojetu kot krivično oziroma kot razžalitev. Načeloma ni bila nikoli popolnoma neizzvana, temveč je temeljila na že obstoječih nesoglasjih, ki so md.

22 Žalski tržan Gregor Rozman, brodnik in preboldski (pod grofi Schratzenbach) podložnik Primož Brus, žalski tržan Jakob Malgaj (*Maligay*) in Migliev oskrbnik Jakob Galič, njegovi dekli Uršula Klowitzer in Agnes (Neža?) Obstrauch ter hlapec Martin Prejšau, nekdanji oskrbnik Jurij, tedaj viničar Matija Peka v Celju, Hans, pomočnik mojstra Primoža Schlosserja v Celju, oskrbnika Magdalena Galič, grajski uradnik Jakob Sitar in baronov konjar Andrej Klampfer (StLA, LR, K. 723/H. 2, Glavni dokazni člen Ferdinanda barona Miglia zoper Janeza Krištofa Pilpacha glede tožbe zaradi razžalitve z dejanjem z dne 26. oktobra 1681, s.d., s.l.).

23 Orfej je bil leta 1691 krstni boter Wolfangu Karlu Jožefu, sinu Janeza Karla Valvasorja in vnuku Karla, polbrata Janeza Vajkarda (Schiviz von Schivizhofen, 1905, 33; Golec, 2014b, 205, 212).

izhajala iz frustracij, zamer ali zavisti zaradi ekonomskega, političnega ali siceršnjega družbenega uspeha tekmecev, sosedov ali sorodnikov, ki so jih lahko okrepili neugodni zunanji dejavniki, kot je bila epidemija (Oman, 2021, 37). Pri tem bi bilo spore zaradi časti zgrešeno opredeliti za malenkostne, saj so bili tesno povezani z ohranjanjem in pridobivanjem družbenega položaja, neločljivega od zagotavljanja fizičnega obstoja ter preživetja posameznikov, rodbinskih in drugih skupnosti, torej tudi s premoženjem oziroma lastnino (Carroll, 2017b, 40). Posledično je veljalo tudi obratno: ker je bila lastnina neločljivo povezana s preživetjem in ugledom, so sovražnost in nasilje lahko sprožili neporavnani dolгови, razhajanja okoli dediščine, zmerjanje s tatom, posek drevesa ob nejasni meji ali košnja zaplate spornega travnika. Tozadevno bi v danem primeru lahko izvirno šlo tudi za konflikt zaradi sporne posesti ali pravic, ki sta si jih lastila tržan in baron ali njuni zavezniki. Mogoče tudi v okviru mejnih sporov med Žalcem in Plumberkom, ki so se vleкли še vsaj v zgodnje 18. stoletje, ali kake posledice nekdanjega miglievskega zakupa pravice²⁴ do potrjevanja žalskega trškega sodnika in svétnikov. Pilpachov »rubež« v Miglievem dvorcu sicer verjetno prej kaže, da je sovražnost izbruhnila zaradi kakih dolgov, ki bi si jih baron zlahka nabral pri premožnem tržanu zaradi vzdrževanja svojega družbenega položaja oziroma vzpenjanja po družbeni lestvici.

Kakor koli, pomenljivo je, da je Miglio pri upravičevanju svojega vdora, groženj s strelnim orožjem in siceršnjim nasiljem, zahtev po oskrbi svojih ljudi, pokola perjadi, uničenja krme in odtujitve konj skoraj do potankosti upošteval v družbi uveljavljeno obredje vodenja sovražnosti oziroma maščevanja kot uravnotežene menjave dejanj (Oman, 2021, 16) – praktično enako je baronu in njegovim ljudem prizadejal Pilpach. Je bilo to namerno ali slučajnost? Še več, ker je tržanova zasedba trajala več dni in je bila škoda obsežnejša, obenem pa je baronu in njegovim ljudem s svinčenimi »češnjami« grozil še s smrtjo, se je Miglio lahko prikazal ne le kot upravičen do povračila, temveč tudi kot bolj oškodovana stran. Z odzivom, ki je bil »blažji« od nasprotnikovega nasilja, pa še kot bolj razsodna, častna ter miroljubna. Pri tem mu je na roko šel še njegov stan. Tudi če bi bil že tedaj »delirichen«, vse kaže, da je Miglio (ali njegov odvetnik) pri upravičevanju svojega dejanja upošteval uveljavljene norme vodenja in reševanja sporov.

ISKANJE POMIRITVE

Zaradi slabo ohranjenega gradiva, kar je v tovrstnih primerih pogosto, ni znano le, zakaj in kako se je spor med tržanom in baronom začel, ampak tudi, kako se je končal. Očitno primer ni prišel pred notranjeavstrijsko vlado v Gradcu kot revizijsko instanco za kazenske sodbe deželnoeglavarskih in deželskih sodišč ter nadzorni organ za deželno-knežja mesta in trge (Spreitzhofer et al., 1988, 66); vsaj v vladnih kopijalnih protokolih (StLA, IÖReg) ga ni najti.

K spravi bi lahko prispevalo dvoje: epidemija v Žalcu oziroma osmansko obleganje Dunaja leta 1683, bodisi zaradi strahu pred enim oziroma drugim bodisi iz veselja po prestani nevarnosti – obleganje je bilo prebito natanko dve leti po baronovem vdoru k tržanu. Na žalskem se sicer zdi verjetnejši neposreden strah pred epidemijo, ki jo je duhovščina hkrati uspešno predstavljala kot Božjo kazen za grešno življenje. To je vključevalo tudi nasilje oziroma naglavni greh jeze in nasploh »nekrščanske« spore (npr. Travner, 1934, 54 sl.), navsezadnje je odpuščanje sovražnikom oziroma ljubezen do njih krščanski imperativ (Mt 5,44), čeprav so ljudje neredko imeli težave že z ljubeznijo do bližnjih (Mr 12,31). Posledično bi k pomiritvi obravnavane sovražnosti lahko prispevala kaka v strahu pred onostranskim peklom dana zaobljuba k spravi, če bo prestan tuzemski.

Ugibanja na stran; datum pomiritve pomagajo vsaj približno določiti žalske krstne matične knjige. Dan po svečnici leta 1684 sta bila Uršula (Elizabeta) Pilpach in plumberški oskrbnik Jakob Galič krstna botra Agati, hčerki Petra in Helene Dušic ali Dušič (*Duschiz*) (NŠAM, Župnija Žalec, KMK 1661–1683, s.p.). To kaže, da je bila sovražnost že končana ali vsaj blizu poravnave. Nasploh so prizadevanja za reševanje sporov pogosto načrtno sovpadla s krsti. Ker je bil krst simbolni trenutek osvoboditve grehov in sprave z Bogom ter s skupnostjo, so ljudje veselje in dobro voljo, ki ju je prineslo novo življenje, radi izkoristili za pomiritev s sovražniki (Butler, 2022). Sprava z Galiči, ki sta že zaradi Pilpachovega ravnanja na Plumberku imela dovolj razlogov za sovražnost s sotržanoma, hkrati kaže, da se je dotlej končala tudi Pilpachova z Migliem, saj je pomiritev načeloma zajela »vse ljudi« sprtih strani: sorodnike, prijatelje, uslužbenice, posle itd. Torej je do sklenitve miru ali vsaj priprav nanjo (posredovanje, pogajanja) prišlo kmalu po koncu epidemije ali še med njo.

24 Tulij Miglio in njegovi dediči so to pravico v sicer deželno-knežjem trgu začasno imeli ali si jo lastili najkasneje do leta 1674, ko je s Hansom Baltazarjem grofom Schratzenbachom prešla na Žalcu sosednje gospostvo Gotovlje. Pravica je sprva spadala pod gospostvo Žovnek, po izumrtju grofov Celjskih leta 1456 pa pod celjski vicedomski urad oziroma pod različna gospostva. Ni znano, kdaj je pravico od Hansa Sigmunda Wagna pl. Wagensperga za tisoč goldinarjev in par volov kupil Matija Qualandro (u. 1636; Oman, 2021, 123), po njegovih dedičih pa jo je očitno pridobil ali si jo lastil Tulij (StLA, LR, K. 723/H. 1, Izjava žalskega župnika v zadevi med dediči Tulija Miglia in dediči Mihaela Mofrina glede druge instance v Žalcu, 15. 5. 1659, Žalec; Pirchegger, 1962, 183).

Toda kljub skupnemu botrstvu in pomiritvi kaže, da se odnosi med Pilpachi in Galiči niso vrnili na predhodno raven. Pred sovražnostjo z Migliem sta bila zakonca Pilpach botra dvema otrokoma Jakoba in Magdalene: Uršula Elizabeta 27. januarja 1677 Mariji Katarini, Janez Krištof pa 13. februarja 1679 Frančišku Galiču (NŠAM, Župnija Žalec, KMK 1661–1683, s.p.). To izpričuje obstoj prijateljskih ali zavezniških vezi oziroma duhovnega sorodstva, ki ga je botrstvo med družinami izražalo ali vzpostavilo (Bossy, 1973, 132–135; prim. Vidali, 2022). Nakar po zasedbi Plumberka nova botrstva med družinama, upošteva še Rozmane, kljub pomiritvi in novim otrokom niso več izpričana, le nekaj skupnih botrstev tretjim družinam, kar bržkone kaže na določeno ohladitev odnosov. Na siceršnjem ugledu Janeza Krištofa sovražnost vsaj v Žalcu sicer ni pustila trajnejših posledic, saj je 11. oktobra 1684 izpričan kot trški sodnik (NŠAM, Župnija Žalec, KMK 1684–1702, s.p.). To tudi priča, da za svoje nasilje nad baronovimi ljudmi in posestjo ni bil ostro kaznovan. Nenazadnje je na *Constitutio Criminalis Carolina* iz leta 1532 naslonjeni (Kambič, 2005, 209) izboljšani Štajerski red za deželska in krvna sodišča, pod katera je sodil tržan Pilpach, za vodenje fajde predpisoval obglavljenje z mečem (LGSt 1638, I § 94, fol. 21v). Očitno je med sovražnikoma prišlo do prijateljske poravnave po običaju. Sodeč po sočasnih primerih (npr. Oman, 2021, 138–139, 186–192) s plačilom odškodnine, ob ustreznih gestah in besedah pomiritve.

Pomenljivo je tudi, da baron v ohranjeni dokumentaciji, sploh pri upravičevanju vdora k Pilpachu, nikjer ni poudaril stanovskih razlik med njima ali zasedbe Plumberka skušal predstaviti kot kršitev družbenega reda, čeprav je šlo za precej neobičajen primer nasilja pripadnika nižjega sloja nad pripadnikom precej višjega. Vsekakor bi bilo nenavadno, če bi mu Miglio pripisal stereotipno nagnjenost nižjih slojev k (iracionalnemu) nasilju (npr. Medick, 2019, 350–351; Pelc, 2013, 78–82), saj so jo izobrazenske in siceršnje elite pripisovale zlasti »neumnim« kmetom (prim. Pagden, 1986, 97), Pilpach pa je bil član urbane – čeprav trške – elite in posredno še v krvnem sorodstvu z Valvasorji. Po drugi strani rodbina Miglio še ni bila dolgo poplemenitena in kljub strmemu vzponu Ferdinandovega očeta ga mlajši sin po pomenu ni dohajal, tudi preden se mu je omračil um. Kaže, da

so bile razlike med nasprotnikoma nasploh bolj formalne kot dejanske, navsezadnje je tržanu za svoje namene nekako uspelo pridobiti oboroženo pomoč od grofov Strassoldov. Kot vselej (npr. Darovec, 2016, 38), so razmerje moči med sovražnikoma tudi v tem primeru pomembno sodoločala njuna zavezniška omrežja. Nenazadnje pa je tržanova »enakopravnost« v sovražnosti z baronom najbrž okrepila Pilpachov ugled (prim. Carroll, 2020, 675) in morebitne težnje po višjem statusu.

SKLEP

Zaradi zelo fragmentarno ohranjenega gradiva o sporu med trškim svétnikom Pilpachom in baronom Migliem ni znanega kaj več kot njegova eskalacija v aktivno sovražnost, ki je bolj ali manj neposredno zajela še tedanje ter nekdanje plumberške oskrbnike Galiče in Fraziolije. Skromno sodno gradivo deloma premoščajo matične knjige žalske župnije, ki omogočajo vsaj približno datacijo pomiritve, pa tudi vpogled v siceršnje spremembe družbenih odnosov zaradi sovražnosti – zlasti določeno ohladitev med sotržani Pilpachi in Galiči kljub sklenitvi miru. Nasploh obravnavani primer še enkrat pokaže, da je za razumevanje posamičnih konfliktov in pravne kulture nekega časa treba stopiti onkraj normativnih predpisov in se poglobiti v širši družbeni kontekst vodenja ter reševanja sporov. Da tako resnemu nasilju oziroma skrajni predrznosti – Pilpachovega sla naj bi Miglio skoraj ubil, ker mu je želel vročiti zahtevo za zadoščenje –, kot je bila tržanova zasedba plemičevega dvorca, ni sledilo ne hujše baronovo maščevanje ne ostre kazni, temveč je bil spor očitno poravnan po običaju, gre pripisati več dejavnikom. Najprej dejstvu, da so bile formalne razlike med glavnima nasprotnikoma večje od dejanskih, utemeljenih tudi na pomembnih zavezništvih, kar je bržčas prispevalo k baronovi pripravljenosti na pomiritev s sovražnikom nižjega stanu oziroma tega obvarovalo pred strožjo kaznijo. K temu je do neke mere najbrž prispevalo še, da nasprotnika drug drugega nista eksplicitno obtožila vodenja prepovedane sovražnosti, čeprav je bilo sodnim oblastem gotovo jasno, za kaj gre. Nazadnje pa je k spravi med tržanom in baronom, vsaj sodeč po približnem datumu pomiritve, na nek način verjetno prispevala še (prestana) epidemija.

FOR A FISTFUL OF CHERRIES – VENGEANCE FOR THE OCCUPATION OF PLUMBERK.
THE CASE OF AN INTER-ESTATE ENMITY IN LATE SEVENTEENTH-CENTURY STYRIA

Žiga OMAN

Institute IRRIS for Research, Development and Strategies of Society, Culture and Environment, Čentur 1F, 6273 Marezige, Slovenia
e-mail: ziga.oman@irris.eu

SUMMARY

In the Autumn of 1681, towards the close of the worst plague epidemic to hit early modern Lower Styria, a dispute between the Žalec market-town councillor Johann Christoph Pilpach and Ferdinand Baron Miglio from the nearby Plumberk manor erupted into violence. With the help of soldiers whom Pilpach acquired from the Counts of Strassoldo from Krško in Carniola, he raided Miglio's manor during his absence, threatening to serve him lead 'cherries' (bullets), for which the nobleman avenged himself by ransacking the market-burgher's house in Žalec. This paper analyses the rather unusual, active enmity between two socially unequal adversaries through traditional practices of conducting and settling disputes, which also enables a look at other social relations among this conflict's main actors. Due to very fragmentary sources, it is unknown what set it off, although Pilpach's ransacking of the manor suggests that it might have been due to Miglio's debts to the affluent market-burgher. Perhaps their dispute was connected to the one between the baron and the Fraziolis, the former administrators of his manor, or to a dispute the Fraziolis or Pilpachs might have had with the Žalec market-burgher family Galič (Galitsch), the new administrators of Plumberk. The ensuing violence is better documented. Pilpach's raid on Plumberk manor was co-organised by his son-in-law, Gregor Rozman, who sought help from the Strassoldos. While the exact nature of their relationship with the counts is obscure, it had to be close for an important noble family to lend its soldiers to two market-burghers. Maybe the Strassoldos' help was also related to disputes they themselves might have had with Miglio. Pilpach's social capital was quite possibly further predicated on the marriage of a lesser line of the Valvasor noble family to the Pilpachs from Žalec in early 1680. These connections most likely levelled the field once the market-burgher's dispute with the baron broke out into violence. Miglio's response in September 1681 essentially mirrored Pilpach's actions: ransacking his home under arms, threats with violence and death, stealing his horses, killing his poultry, etc. Maybe the equal response was completely by chance, but, conceivably, the expected reciprocity of violence in enmities also played a role. In the end, Miglio had to justify his actions in court as a measured response to an affront. The violence was exacerbated when Pilpach opted for a recourse to law, after failing to obtain satisfaction (restitution of honour and damages) from Miglio for the attack. Pilpach's attempt to serve a writ to the baron ended with Miglio almost cudgelling the messenger to death, rejecting the attempt as insolence. Despite going to court, the settlement of their dispute or at least the violence seems to have been extra-curial, as was common in enmities among the elite. Likewise, the only intervention by princely authorities seems to have been a demand that Miglio accept the writ, even though violent enmities or feuds broke the provincial (and Imperial) peace and, which was even more critical, attacks on the socially superior upset the social order. There were certainly no grave consequences for Pilpach, who is attested as the Žalec market-town judge in 1684. All of this suggests that the social differences between him and Miglio were formal rather than factual, underpinned by Pilpach's close connections to influential noble families and, probably, also by the fact that the Miglios' rise to nobility was rather recent. His 'equality' with the baron in their enmity probably also helped Pilpach to improve his social standing. Although it is unknown when exactly peace between the baron and Pilpach was made, the plague that decimated Žalec in 1683 seems as a plausible mitigating factor. In any case, in early 1684, Pilpach's wife Ursula Elisabeth and his former enemy Jakob Galič, Miglio's administrator of Plumberk, became godparents to a child of one of their market-town neighbours. This indicates that their enmity was over, most likely following or as part of the peace made between Pilpach and Miglio, since settlement generally included 'all the people' of the conflicting parties.

Keywords: enmity, feud, vengeance, violence, dispute settlement, Pilpach, Miglio, Žalec, Plumberk, market-town burghers, nobility, plague epidemics, Styria, seventeenth century

VIRI IN LITERATURA

- Beuke, Arnold (2004):** »In guter Zier und Kurtzweil bey der naßen angetastet« – Aspekte des Konfliktaustrags in der Frühen Neuzeit. V: Krug-Richter, Barbara & Ruth-E. Mohrmann (ur.): Praktiken des Konfliktaustrags in der Frühen Neuzeit. Münster, Rhema Verlag, 119–155.
- Blaznik, Pavle & Darja Mihelič (1989):** Historična topografija slovenske Štajerske in jugoslovanskega dela Koroške do leta 1500, 3. Seznam oblik krajevnih imen v srednjeveških virih. Maribor, Založba Obzorja.
- Bossy, John (1973):** Blood and Baptism: Kinship, Community and Christianity in Western Europe from the Fourteenth to the Seventeenth Centuries. *Studies in Church History*, 10, 129–143.
- Bossy, John (1983):** The Mass as a Social Institution 1200–1700. *Past and Present*, 100, 29–61.
- Bossy, John (2004):** Practices of Satisfaction, 1215–1700. *Studies in Church History*, 40, 106–118.
- Broggio, Paolo (2021):** Governare l'odio. Pace e giustizia criminale nell'Italia moderna (secoli XVI–XVII). Roma, Viella.
- Butler, Sara M. (2022):** Forgive us our Trespasses: Reconciliation in Later Medieval England. *Legal History Miscellany: Posts on the History of Law, Crime, and Justice*, 22 August 2022. <https://legalhistorymiscellany.com/2022/08/22/forgive-us-our-trespasses-reconciliation-in-later-medieval-england/> (zadnji dostop: januar 2023).
- Carroll, Stuart (2017a):** From Feud to Enmity. *Acta Histriae*, 25, 2, 433–444.
- Carroll, Stuart (2017b):** Thinking with Violence. *History and Theory*, 55, 23–43.
- Carroll, Stuart (2020):** Violence, Civil Society and European Civilization. V: Antony, Robert, Carroll, Stuart & Caroline Dodds Pennock (ur.): *Cambridge World History of Violence*. Vol. III: 1500–1800 CE. Cambridge, Cambridge University Press, 660–678.
- Carroll, Stuart (2023):** Enmity and Violence in Early Modern Europe. Cambridge, Cambridge University Press.
- Darovec, Darko (2016):** Turpiter interfectus: The Seigneurs of Momiano and Petrapilosa in the Customary System of Conflict Resolution in Thirteenth-century Istria. *Acta Histriae*, 24, 1, 1–42.
- Darovec, Darko (2017):** Faciamus vindictam: maščevalni umor in oprostilna sodba v Landarju leta 1401 med obredom maščevanja ter akuzatornim in inkvizitornim sodnim procesom. *Acta Histriae*, 25, 3, 653–700.
- Dimitz, August (1875):** Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813: mit besonderer Rücksicht auf Kulturentwicklung. Dritter Theil: Vom Regierungsantritt Erzherzogs Karls in Innerösterreich bis auf Leopold I. (1564–1657). Ljubljana, Ig. v. Kleinmayr & Fed. Bamberg.
- Dolenc, Metod (1925–26):** Pravosodstvo klevevske in boštanske graščine od konca 17. do začetka 19. stoletja. Zbornik znanstvenih razprav, 5, 153–247.
- Dolenc, Metod (1935):** Pravna zgodovina za slovensko ozemlje: sostavni očrt. Ljubljana, Akademsko založba.
- Dolenc, Metod (1940):** Gorske bukve: v izvirniku, prevodih in priredbah. Ljubljana, Akademija znanosti in umetnosti.
- Eibach, Joachim (2007):** Burghers or Town Council: Who Was Responsible for Urban Stability in Early Modern German Towns?. *Urban History*, 34, 1, 14–26.
- Gestrin, Ferdo (1981):** Italijani v slovenskih deželah od 13. do 17. stoletja. *Zgodovinski časopis*, 35, 3, 223–241.
- Gestrin, Ferdo (1986):** Gospodarstvo na Slovenskem in Vojna krajina. *Zgodovinski časopis*, 40, 4, 413–421.
- Gogolj, N.[ikolaj] V.[asiljevič] (1908 [1832]):** Strašno maščevanje; Nos. Prev. J.[oža] A. Glonar & Gregorij C. Celje, Narodna založba.
- Golec, Boris (2014a):** Epilog k Valvasorjevemu baronstvu, družini, smrti, grobu in zapuščini. *Zgodovinski časopis*, 68, 1–2, 28–53.
- Golec, Boris (2014b):** Valvasorjev izvor, družina in mladost – stare neznanke v novi luči (4. del). *Kronika*, 62, 2, 193–232.
- Golec, Boris (2017):** Sledovi Valvasorjev v Spodnji Savinjski dolini. Med romancami na gradu Ojstrica in umobolnico v Novem Celju. *Kronika*, 65, 3, 369–398.
- Grahornik, Matjaž (2021):** Genealogija rodbine Herberstein s posebnim poudarkom na spodnještajerskih vejah (doktorska disertacija). Maribor, Univerza v Mariboru.
- Grinnen.** <https://www.dwds.de/wb/dwb/grinnen#GG28558> (zadnji dostop: december 2022).
- Jerše, Sašo (2017):** Et tu labora! Et tu ora! Kmet in upornik v svetem redu in onkraj njega. V: Jerše, Sašo (ur.): *Leukhup! Kmečko uporništvo v obdobju predmoderne: zgodovina, vzporednice, (re)prezentacije*. Ljubljana, Brežice, Slovenska matica, Posavski muzej Brežice, Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 11–21.
- Kambič, Marko (2005):** Razvoj kazenskega prava na Slovenskem do leta 1848. V: Kambič, Marko & Nataša Budna Kodrič (ur.): *Malefične svoboščine Ljubljančanov = Deren von Laibach Malefitzfreyhaittn: Ljubljanski kazenski sodni red*. Ljubljana, Pravna fakulteta Univerze v Ljubljani, 193–221.
- Kleist, Heinrich von (1950 [1810]):** Michael Kohlhaas: iz starih zgodovinskih zapiskov. Prev. Janez Žagar. Ljubljana, Slovenski knjižni zavod.
- LGSt (1638 [1574]):** Des Löblichen Fürstenthumbs Steyer Landt: vnd peindliche Gerichts Ordnung, Im M. D. LXXIII. Jahr verbessert, erlüttert, verglichen, vnd auffgerichtet. Graz, Sebastian Haupt.
- Medick, Hans (2019):** Der Dreissigjährige Krieg. Zeugnisse vom Leben mit Gewalt. Göttingen, Wallstein Verlag.
- Mell, Anton & Eugen Müller (ur.) (1913):** Steirische Taidinge (Nachträge). Wien, Wilhelm Braumüller.
- Mell, Anton (1929):** Grundriß der Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte des Landes Steiermark. Graz, Wien, Leipzig, Verlag der Universitäts-Buchhandlung Leuschner & Lubensky.
- Mommertz, Monika (2003):** Von Besen und Bündelchen, Brandmahlen und Befehlungsschreiben: Semantiken der Gewalt und die historiographische Entzifferung von „Fehde“-Praktiken in einer ländlichen Gesellschaft. V: Eriksson, Magnus & Barbara Krug-Richter (ur.): *Streitkulturen: Gewalt, Konflikt und Kommunikation in der ländlichen Gesellschaft (16.–19. Jahrhundert)*. Köln, Weimar, Wien, Böhlau Verlag, 197–248.

Naschenweng, Hannes P. (2020): Der landständische Adel im Herzogtum Steiermark. Graz, Steiermärkisches Landesarchiv. Spletna izdaja: https://www.landesarchiv.steiermark.at/cms/dokumente/12799919_77967720/a7a-9fa8a/NASCHENWENG%20Webseite%20Version%20Oktober%202020.pdf (zadnji dostop: januar 2023).

Notdurft – <https://www.dwds.de/wb/dwb/Notdurft> (zadnji dostop: december 2022).

Nowosadtko, Jutta (2004): Mehr zu Verbrechen, Lüsten und Affecten geneigt als andere Stände? Die Beteiligung von münsterischen Militärpersonen an Raufhandeln. V: Krug-Richter, Barbara & Ruth-E. Mohrmann (ur.): Praktiken des Konfliktaustrags in der Frühen Neuzeit. Münster, Rhema Verlag, 9–20.

NŠAM – Nadškofijski arhiv Maribor (NŠAM), Župnija Žalec, na spletu <https://data.matricula-online.eu/sl/slovenia/maribor/zalec/> (zadnji dostop: 22-01-2023).

Oman, Žiga (2021): Maščevanje na Slovenskem v zgodnjem novem veku: sovražnosti in pomiritve na Kranjskem in Štajerskem. Maribor, Znanstvenoraziskovalni inštitut dr. Franca Kovačiča v Mariboru.

Orožen, Ignaz (1880): Das Bisthum und die Diözese Lavant. III. Theil. 1. Das Diakonat Saunien. 2. Das Diakonat Cilli mit den Pfarren Cilli, Tüchern, Sachsenfeld, Galizien, Gutendorf, St. Peter, Greis und Heilenstein sammt Neukloster. Celje, Johann Rakusch.

Ožinger, Anton (1993): Cerkevne razmere na slovenskem Štajerskem v času goriškega nadškofa Karla Mihaela Attems (1750–1774) v luči njegovih vizitacij. Doktorska disertacija. Ljubljana, Oddelek za zgodovino, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani.

Pagden, Anthony (1986 [1982]): The Fall of Natural Man: The American Indian and the Origins of Comparative Ethnology. Cambridge, Cambridge University Press.

Pelc, Milan (2013): Theatrum humanum. Ilustrirani letci i grafika 17. stoljeća kao zrcalo vremena: primjeri iz Valvasorove grafičke zbirke Nadbiskupije zagrebačke. Zagreb, Ljevak.

Pirchegger, Hans (1962): Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Gültlen, Städte und Märkte. München, Verlag R. Oldenburg.

Pohl-Zucker, Susanne (2018): Hot Anger and Just Indignation: Justificatory Strategies in Early Modern German Homicide Trials. V: Gilbert, Kate & Stephen D. White (ur.): Emotion, Violence, Vengeance and Law in the Middle Ages: Essays in Honour of William Ian Miller. Leiden, Boston, Brill, 25–48.

Povolo, Claudio (2015): Feud and Vendetta. Customs and Trial Rites in Medieval and Modern Europe: A Legal-Anthropological Approach. Acta Histriae, 23, 2, 195–244.

Radovanovič, Sašo & Polona Vidmar (2002): Starše, 31. maj 1677. Maribor, Založba Kapital.

Reinle, Christine (2003): Bauernfehden: Studien zur Fehdeführung Nichtadliger im spätmittelalterlichen römisch-deutschen Reich, besonders in den bayerischen Herzogtümern. Wiesbaden, Franz Steiner Verlag.

Rose, Colin Samuel (2016): Homicide in North Italy: Bologna, 1600–1700. PhD thesis. Toronto, Department of History, University of Toronto.

Schiviz von Schivizhofen, Ludwig (1904): Der Adel in den Matriken des Grafschaft Görz und Gradisca. Gorica, Johann Logar.

Schiviz von Schivizhofen, Ludwig (1905): Der Adel in den Matriken des Herzogtums Krain. Gorica, samozaložba.

Shklar, Judith N. (1990): The Faces of Injustice. New Haven, London, Yale University Press.

Smail, Daniel L. (2003): The Consumption of Justice: Emotions, Publicity and Legal Culture in Marseille, 1264–1423. Ithaca, NY, London, Cornell University Press.

Sovré, Anton (1933): Jurij Hauptmantič, Apologus carminicus de horrenda contagione Pettoviensi. Časopis za zgodovino in narodopisje, XXVIII, 2–4, 199–200.

Spreitzhofer, Karl, Cova, Ugo, Dorsi, Pierpaolo, Umek, Ema, Wadl, Wilhelm & Jože Žontar (1988): Notranjeavstrijska centralna oblastva in uprava notranjeavstrijskih dežel do srede 18. stoletja. V: Žontar, Jože et al. (ur.): Handbücher und Karten zur Verwaltungsstruktur in den Ländern Kärnten, Krain, Küstenland und Steiermark bis zum Jahre 1918: ein historisch-bibliographischer Führer = Priročniki in karte o organizacijski strukturi v deželah Koroški, Kranjski, Primorju in Štajerski do leta 1918: zgodovinsko-bibliografski vodnik = Manuali e carte sulle strutture amministrative nelle province di Carinzia, Carniola, Litorale e Stiria fino al 1918: guida storico-bibliografica. Graz etc., Steiermärkisches Landesarchiv etc., 64–75.

StLA, IÖReg – Steiermärkisches Landesarchiv (StLA), Innerösterreichische Regierung (IÖReg).

StLA, LR – StLA, Landrecht (LR).

StLA, Rothenfels – StLA, A. Rothenfels, Herrschaft.

Stopar, Ivan (1992): Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji. Knj. 3, Spodnja Savinjska dolina: občine Celje, Hrastnik, Laško, Žalec. Ljubljana, Park, Znanstveni tisk.

Travner, Vladimir (1934): Kuga na Slovenskem. Ljubljana, Življenje in svet.

Valentinitsch, Helfried (1973): Die Familie Qualandro in Pettau. Ein Beitrag zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte des 17. Jahrhunderts. Südostdeutsches Archiv, 15/16, 66–78.

Valentinitsch, Helfried (1998): Italienische Kaufmannsfamilien in Ptuj im 16. und 17. Jahrhundert. V: Kranjc, Slavko (ur.): Ptujška župnijska cerkev sv. Jurija: zbornik znanstvenega simpozija ob praznovanju 1150. obletnice posvetitve mestne cerkve in 850. obletnice »Konradove cerkve«. Ptuj, Minoritski samostan sv. Viktorina, Župnija sv. Jurija, 98–112.

Vidali, Andrew (2022): Political and Social Aspects of Godparenthood in Early Modern Venice: Spiritual Kinship and Patrician Society. Journal of Early Modern History, 26, 5, 429–455.

Volčjak, Jure (2017): Spodnjesavinjska dolina v vizitacijskih zapisnikih goriškega nadškofa Karla Mihaela grofa Attems. Kronika, 65, 3, 349–368.

Wolf, Anton Alois (izd.) (1860): Deutsch-Slowenisches Wörterbuch: Zweiter Theil M–Z. Ljubljana, Josef Blasnik.